

การสำรวจสมุนไพรรักษาโรคริดสีดวง: กรณีศึกษาหนังสือbudชาวของหมอรุ่ง ชุมณี อำเภอดง จังหวัดนครศรีธรรมราช

A Survey of Materia Medica for Rid-Si-Duang Healing: A Case Study of Rung Chumanee's Bud Khao Book, Nakhon Si Thammarat Province, Thailand

นิพนธ์ฉบับ

Original Article

อรทัย เนียมสุวรรณ^{1*}, ญาดา เจริญสุข¹, อัญชญา ทางรัตนสุวรรณ¹, สมพร ชุมทอง² และ นฤมล เสงี่ยม¹

¹ คณะการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อ. หาดใหญ่ จ. สงขลา 90110
² สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90100

* ติดต่อผู้พิมพ์: oratai.n@psu.ac.th

วารสารไทยเภสัชศาสตร์และวิทยาการสุขภาพ 2556;8(2):43-50

Oratai Neamsuvan^{1*}, Nayada Charoensuk¹, Anchana Tangrattanasuvan¹, Somphon Khumthong² and Narumon Sengnon¹

¹ Faculty of Traditional Thai Medicine, Prince of Songkla University, Hat Yai, Songkhla 90110, Thailand
² The Institute for Southern Thai Studies, Thaksin University, Mueang, Songkhla 90100, Thailand

* Corresponding author: oratai.n@psu.ac.th

Thai Pharmaceutical and Health Science Journal 2013;8(2): 43-50

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์: การวิจัยเชิงพรรณานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจพืชสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคริดสีดวง จากหนังสือbudชาวของหมอรุ่ง ชุมณี อำเภอดง จังหวัดนครศรีธรรมราช **วิธีการศึกษา:** คัดเลือกหนังสือbudชาวจำนวน 1 เล่ม ปรึวรรคจากการเขียนตามวิธีภาษาไทยพื้นบ้านภาคใต้เป็นการเขียนตามวิธีภาษาไทยแบบทางการ ตรวจสอบความถูกต้องโดยผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาศาสตร์และลงพื้นที่จริงเพื่อสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านและสอบถามเกี่ยวกับพืชสมุนไพรที่ไม่รู้จักในหนังสือbudชาว วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการตีความ **ผลการศึกษา:** พบตำรับยาสมุนไพรจำนวน 146 ตำรับ พบสมุนไพร 168 ชนิดที่ใช้ในการรักษาโรคริดสีดวง สมุนไพรที่ถูกนำมาใช้มากที่สุด 10 อันดับแรกในหนังสือbudชาวได้แก่ ขิง พริก มะนาว ดองดึง น้ำมันงา กระเทียม เจตมูลเพลิงแดง ขมิ้นอ้อย ดีปลี กลอย ผลจันทร์ และสุรา สมุนไพรทั้ง 10 อันดับ สามารถใช้ในการรักษาโรคริดสีดวงประเภทต่าง ๆ ได้ 10 กลุ่ม จากการศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของสมุนไพรทั้ง 10 อันดับกับสรรพคุณที่ปรากฏในหนังสือbudชาว พบว่ามีความสอดคล้องกัน อย่างไรก็ตาม ยังมีสมุนไพรบางชนิดในตำรับที่ยังไม่มีการศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาที่สอดคล้องกัน ดังนั้นจึงควรศึกษาสมุนไพรเหล่านี้ต่อไปเพื่อช่วยยืนยันการใช้แบบพื้นบ้าน สรุป: จากการปรึวรรคหนังสือbudชาวครั้งนี้ สามารถนำข้อมูลที่ได้เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้านการรักษาโรคริดสีดวงด้วยการแพทย์แผนไทยต่อไป

คำสำคัญ: ตำรับสมุนไพร, ริดสีดวง, หนังสือbudชาว, หมอรุ่ง ชุมณี, อำเภอดง, จังหวัดนครศรีธรรมราช

Abstract

Objective: To explore the medicinal plants used to treat Rid-Si-Duang from Bud Khao book belonging to Rung Chumanee, a folk healer from Chawang district, Nakhon Si Thammarat Province, Thailand. **Method:** One Bud Khao book was selected. Transformation from southern Thai writings to official Thai writing was performed. Transformation accuracy was checked by a language expert. Later, folk healers in Nakhon Si Thammarat province were interviewed and consulted to obtain about unknown medicinal plants recorded in Bud Khao book. Analysis was carried out by data interpretation. **Results:** It was found that 146 remedies were recorded. A total of 168 materia medica were used to treat Rid-Si-Duang. The top 10 used materials in Bud Khao book included *Zingiber officinale* Roscoe., *Capsicum frutescens* L., *Citrus aurantifolia* (Christm.) Swingle., *Gloriosa superba* L., honey, *Allium sativum* L., *Plumbago indica* L., *Curcuma zedoaria* (Berg) Roscoe., *Piper chaba* Hunt., *Dioscorea hispida* Dennst., *Myristica fragrans* Houtt. and alcohol. All top 10 materials could be used to treat 10 types of Rid-Si-Duang. Pharmacological activities of the 10 most mentioned herbs were consistent with reported pharmacologic actions. **Conclusion:** The transformation of Bud Khao book could be basic information for developing herbal remedies for treating Rid-Si-Duang.

Keywords: herbal remedies, Rid-Si-Duang, Bud Khao book, Rung Chumanee, Chawang district, Nakhon Si Thammarat Province

บทนำ

ริดสีดวงเป็นโรคที่ถูกล่ามึงถึงทั้งในทางการแพทย์แผนปัจจุบันและการแพทย์แผนไทย ในแผนปัจจุบันโรคริดสีดวงจะเป็นลักษณะของโรคที่เกิดขึ้นกับเยื่ออ่อน ๆ ภายในร่างกายที่มีช่องหรือบริเวณเยื่ออ่อน ๆ ปกคลุมก็มีโอกาสเป็นโรคริดสีดวงได้ทั้งสิ้น¹ ส่วนในทางการแพทย์แผนไทย ริดสีดวง คือ โรคที่เมื่อแรกเกิดจนถึงอายุ 15 ปี รักษาตามขวางไม่หมด ทำให้พิษตามขวางหลบในเข้าไปกินตับ ปอด หัวใจ กลายเป็นริดสีดวง และลุกลามไปเป็นมะเร็งต่อไป (เฉลย คงแก้ว, สัมภาษณ์, 2556) ในคัมภีร์มหาโชดรัตได้กล่าวถึงริดสีดวงว่าด้วยริดสีดวงมหากาฬ 4 จำพวกคือ เกิดที่คอ ในอก ในทวาร และในลำไส้

ส่วนทางการแพทย์แผนปัจจุบันเมื่อพูดถึงริดสีดวงส่วนใหญ่จะกล่าวถึงหรือให้ความสำคัญกับ ริดสีดวงตา จมูก ทวาร โดยโรคริดสีดวงทวารถือว่าเป็นโรคที่พบได้บ่อยและมีอุบัติการณ์เกิดสูงเป็นอันดับต้น ๆ ของโรคเรื้อรัง² ซึ่งในการรักษาโรคริดสีดวงทวารนี้ส่วนใหญ่ จะใช้ยา การผ่าตัด ซึ่งใช้งบประมาณสูง ส่งผลกระทบต่อผู้ป่วยเอง และกลับมาเป็นได้อีก ส่วนตำรับยาแผนไทยที่ใช้รักษายังมีอยู่น้อย และจากข้อมูลจำนวนประชากรที่ใช้ยาแผนโบราณหรือยาสมุนไพรรักษาโรคริดสีดวงยังมีน้อย³

การศึกษาดำรยาพื้นบ้านที่บันทึกเกี่ยวกับโรคริดสีดวงเพื่อค้นหาใหม่จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อช่วยให้ประชาชนมีทางเลือกที่

หลากหลายในการรักษาโรค ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจพืชสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคริดสีดวงจากหนังสือbudชาวของ หมอรุ่ง ชุมณี อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งผล การศึกษานี้จะเป็นข้อมูลพื้นฐานของตำรับยารักษาโรคริดสีดวง และเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยและพัฒนาการรักษาโรคริดสีดวงตาม วิธีการแพทย์แผนไทยต่อไป

วิธีการศึกษา

การวิจัยเชิงสำรวจ ดำเนินการโดยผู้วิจัย 1) คัดเลือกหนังสือ บุคคล ซึ่งกล่าวถึงตำรับยารักษาโรคริดสีดวง ที่เก็บรักษาไว้ที่สถาบัน ทักษิณคดีศึกษา พบว่ามี 1 เล่ม เป็นของหมอรุ่ง ชุมณี อำเภอ ฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช จากนั้น 2) ปรับวรรตจากการเขียน ตามหลักการเขียนภาษาถิ่นได้เป็นการเขียนตามหลักภาษาไทย แบบทางการ และทำการตรวจสอบความถูกต้องของภาษาโดย ผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาศาสตร์ จากสถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ คือ นายสมพร ชุมทอง ชั้นต่อมา 3) ลง ภาคสนาม จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อสอบถามหมอพื้นบ้านที่มี ความชำนาญในการรักษาโรคริดสีดวง คือ นายเฉลย คงแก้ว เพื่อ หาข้อมูลพืชสมุนไพรที่ปรากฏในหนังสือbudที่ยังไม่เป็นที่รู้จัก และ ท้ายสุด 4) ศึกษาส่วนประกอบของยาแต่ละขนาน วิเคราะห์หา ชนิดสมุนไพรที่นิยมใช้ในการรักษามากที่สุด 10 อันดับแรก และ ศึกษาถึงความสอดคล้องของสมุนไพรทั้ง 10 อันดับ และศึกษา ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของสมุนไพรนั้นเทียบกับเอกสารงานวิจัย ทางด้านเภสัชวิทยาของสมุนไพรนั้น ๆ

ผลการศึกษา

จากการศึกษาหนังสือbudชาวของ หมอรุ่ง ชุมณี อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราชที่ใช้รักษาโรคริดสีดวง สามารถจำแนก ริดสีดวงได้เป็น 10 ประเภทอาศัยบริเวณที่เกิดตามระบบของ ร่างกาย คือ ริดสีดวงทวาร ริดสีดวงระบบทางเดินหายใจ ริดสีดวง ในปากในคอ ริดสีดวงทวารเบา ริดสีดวงในหู ริดสีดวงตา ริดสีดวง ในท้อง ริดสีดวงขา ริดสีดวงศีรษะ และริดสีดวงระบบอื่น ๆ

โรคที่พบตำรับยาที่ใช้ในการรักษามากที่สุด 3 อันดับแรก คือ 1) ริดสีดวงทวาร พบยาสมุนไพร 42 ตำรับซึ่งสมุนไพรที่นิยมใช้ คือ ขิง กระเทียม พริก และบอระเพ็ด 2) ริดสีดวงในระบบทางเดิน หายใจ พบยาสมุนไพร 37 ตำรับ ซึ่งสมุนไพรที่นิยมใช้ คือ พริก ขิง และมะนาว 3) ริดสีดวงในปากในคอ พบยาสมุนไพร 31 ตำรับ ซึ่งสมุนไพรที่นิยมใช้ คือ ขิง ดอกดิ่ง มะนาว (ตารางที่ 1)

เมื่อพิจารณาโดยรวม พบว่าสมุนไพรที่นิยมใช้ 10 อันดับแรก ได้แก่ ขิง พริก มะนาว ดอกดิ่ง น้ำผึ้งรวง กระเทียม เจตมูลเพลิง แดง ขมิ้นอ้อย ตีป्ली กลอย ผลจันทร์ และสุรา (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 1 ประเภทริดสีดวงจำแนกตามบริเวณที่เกิดตามระบบของ ร่างกาย 10 ประเภท และสมุนไพรที่นิยมและส่วนที่ใช้

ลำดับ	โรค	ยาสมุนไพร (ตำรับ)	สมุนไพรที่นำมาใช้มากที่สุด														
			ชื่อพื้นเมือง	ชื่อวิทยาศาสตร์	ส่วนที่ใช้												
1	ริดสีดวงทวาร	42	ขิง	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe.	เหง้า												
			กระเทียม	<i>Allium sativum</i> L.	หัว												
			พริก	<i>Capsicum frutescens</i> L.	ผล												
			บอระเพ็ด	<i>Tinospora crispa</i> (L.) Hook.f. & Thomson	เถา												
			เจตมูลเพลิงแดง	<i>Plumbago indica</i> L.	ราก												
			น้ำผึ้งรวง	-	น้ำผึ้ง												
			กานพลู	<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L.M.Perry	ดอกตูม												
			จันทร์เทศ	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	เมล็ด												
			ตีป्ली	<i>Piper chaba</i> Hunt.	ช่อผล												
			พริกไทย	<i>Piper nigrum</i> L.	ผล												
2	ริดสีดวงในระบบทางเดินหายใจ	37	พริก	<i>Capsicum frutescens</i> L.	ผล												
			ขิง	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe.	เหง้า												
			มะนาว	<i>Citrus aurantifolia</i> (Christm.) Swingle.	น้ำในผล												
			น้ำผึ้งรวง	-	น้ำผึ้ง												
			สุรา	-	สุรา												
			กลอย	<i>Dioscorea hispida</i> Dennst.	เหง้า												
			ขมิ้นอ้อย	<i>Curcuma zedoaria</i> (Berg) Roscoe.	เหง้า												
			ดอกดิ่ง	<i>Gloriosa superba</i> L.	เหง้า												
			ผักเสี้ยนผี	<i>Cleoma viscosa</i> L.	ทั้งต้น												
			เพกา	<i>Oroxylum indicum</i> (L.) Kurz.	เปลือกต้น												
3	ริดสีดวงในปากในคอ	31	ขิง	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe.	เหง้า												
			ดอกดิ่ง	<i>Gloriosa superba</i> L.	เหง้า												
			มะนาว	<i>Citrus aurantifolia</i> (Christm.) Swingle.	น้ำในผล												
			ตีป्ली	<i>Piper chaba</i> Hunt.	ช่อผล												
			พริก	<i>Capsicum frutescens</i> L.	ผล												
			กระเทียม	<i>Allium sativum</i> L.	หัว												
			ฝาง	<i>Caesalpinia sappan</i> L.	แก่น												
			4	ริดสีดวงทวารเบา	8	ขิง	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe.	เหง้า									
						กระชาย	<i>Boesenbergia rotunda</i> (L.) Mansf.	ราก เหง้า									
						กระเทียม	<i>Allium sativum</i> L.	หัว									
5	ริดสีดวงหู	5				น้ำปูนใส	-	น้ำปูนใส									
						พรมมี	<i>Bacopa monnieri</i> (L.) Wettst.	*									
						6	ริดสีดวงตา	4	ดอกดิ่ง	<i>Gloriosa superba</i> L.	เหง้า						
									ขิง	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe.	เหง้า						
									เจตมูลเพลิงแดง	<i>Plumbago indica</i> L.	ราก						
									7	ริดสีดวงในท้อง	3	ผักขง	<i>Glinus oppositifolius</i> (L.) Aug.DC.	ทั้งต้น			
												เม็งมรา	-	เมือกจากเตาไฟ ที่ติดอยู่ตามหลังตา			
			8	ริดสีดวงขา	2							สีเสียดเทศ	<i>Uncaria gambir</i> (Hunter) Roxb.	ยางไม้			
												9	ริดสีดวงศีรษะ	2	เจตมูลเพลิงแดง	<i>Plumbago indica</i> L.	ราก
															บอระเพ็ด	<i>Tinospora crispa</i> (L.) Hook.f. & Thomson	เถา
ย่านาง	<i>Tiliacora triandra</i> (Colebr.) Diels.	ราก															
สลัดได	<i>Euphorbia antiquorum</i> L.	ยางไม้															
มะตูม	<i>Aegle marmelos</i> (L.) Corrêa	ราก															
10	ริดสีดวงอื่นที่ไม่ระบุตำแหน่งชัดเจน	11				ขมิ้นอ้อย	<i>Curcuma zedoaria</i> (Berg) Roscoe.	เหง้า									
						พรมมี	<i>Bacopa monnieri</i> (L.) Wettst.	*									
						ผักแวชขาว	<i>Iresine herbstii</i> Hook.	*									

* ไม่ระบุส่วนที่ใช้

เมื่อพิจารณาถึงส่วนที่ใช้ของพืชที่มีความถี่ในการใช้สูงสุด 10 อันดับแรก พบว่า ขิง ดอกดิ่ง ขมิ้นอ้อย และกลอย ใช้ส่วนของเหง้า เจตมูลเพลิงแดงใช้ราก พริก และตีป्लीใช้ผล มะนาวใช้น้ำคั้นจากผล ส่วนกระเทียมใช้ หัวกลีบ (ตารางที่ 1) ซึ่งส่วนต่าง ๆ ที่เลือกใช้ในการปรุงยาจากการศึกษานี้ เป็นส่วนที่นิยมนำมาใช้ในตำรับยาแผนไทยเช่นกัน⁴

ตารางที่ 2 แสดงสมุนไพรที่นิยมใช้ 10 อันดับแรกในตำรับยารักษา
ริดสีดวงประเภทต่าง ๆ

อันดับ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	ความถี่ (ตำรับ)	โรคที่ใช้บ่อย (ตำรับ)
1	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe.	ขิง	47	ริดสีดวงทวาร (15)
2	<i>Capsicum frutescens</i> L.	พริก	36	ริดสีดวงทางเดินหายใจ (10)
3	<i>Citrus aurantifolia</i> (Christm.) Swingle.	มะนาว	26	ริดสีดวงในปากในคอ (8)
4	<i>Gloriosa superba</i> L.	ดองดึง	25	ริดสีดวงในปากในคอ (9)
5	-	น้ำผึ้งรวง	23	ริดสีดวงทวาร (7)
6	<i>Allium sativum</i> L.	กระเทียม	22	ริดสีดวงทวาร (9)
7	<i>Plumbago indica</i> L.	เจตมูลเพลิงแดง	20	ริดสีดวงทวาร (7)
8	<i>Curcuma zedoaria</i> (Berg) Roscoe.	ขมิ้นอ้อย	19	ริดสีดวงต่างๆที่ไม่ระบุตำแหน่งชัดเจน (6)
9	<i>Piper chaba</i> Hunt.	ตีปัส	17	ริดสีดวงในปากในคอ (7)
10*	<i>Dioscorea hispida</i> Dennst.	กอย	14	ริดสีดวงทางเดินหายใจ (5)
	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	จันทน์เทศ	14	ริดสีดวงทวาร (5)
	-	สุรา	14	ริดสีดวงทางเดินหายใจ (9)

* อันดับ 10 มีสมุนไพร 3 ชนิดที่มีความถี่เท่ากัน (14 ตำรับ)

สำหรับการเตรียมยา พบว่าสมุนไพรที่มีความถี่ในการใช้สูงสุด 10 ชนิดแรกนิยมเตรียมโดยการบดผง (ตารางที่ 3) ซึ่งวิธีการเตรียมของหมอยาพื้นบ้านนั้นมักบดเป็นผงแล้วละลายน้ำกระสายยาหรือบดเป็นผง และปั้นด้วยน้ำผึ้งเก็บเอาไว้ เมื่อจะใช้จะนำมาละลายกับน้ำกระสายยา รับประทานหรือทา ซึ่งวิธีการนี้สามารถเก็บยาไว้ได้นานและสะดวกต่อการนำมาใช้ ส่วนวิธีการใช้ยานี้ นิยมคือ การรับประทาน โดยการใช้น้ำนั้นพบว่าสอดคล้องกับตำแหน่งของโรค กล่าวคือ หากเป็นภายนอกจะใช้การพอกหรือทา หากเป็นภายในจะใช้การรับประทาน หรือดื่ม (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 แสดงวิธีการเตรียมและการใช้ยาที่ได้รับความนิยมของ
ตำรับที่ใช้รักษาริดสีดวงประเภทต่าง ๆ

โรค	วิธีเตรียมยาที่นิยม	การใช้ยาที่นิยม
ริดสีดวงทวาร	บดผง	รับประทาน ใช้ร่วมกับกระสายยา
ริดสีดวงในระบบทางเดินหายใจ	ต้ม	ดื่ม
ริดสีดวงในปากในคอ	บดผง	รับประทาน ใช้ร่วมกับกระสายยา
ริดสีดวงทวารเบา	ต้ม	รับประทาน
ริดสีดวงหู	บดผง	รับประทาน ใช้ร่วมกับกระสายยา
ริดสีดวงตา	ยานัตถุ์ ยาสมุกระหม่อม	นัตถุ์ สูมกระหม่อม
ริดสีดวงในท้อง	ต้ม เคี้ยว ตำผง ยาแช่	รับประทาน
ริดสีดวงข้าง	บดผง	รับประทาน ใช้ร่วมกับกระสายยา
ริดสีดวงศีรษะ	ตำ บดผง	พอก
ริดสีดวงอื่น ๆ ที่ไม่ระบุตำแหน่งชัดเจน	ดองเหล้า	รับประทาน

อภิปรายผลการศึกษา

1. ประเภทของโรคริดสีดวงและการเทียบโรคแผนปัจจุบัน

การศึกษาหนังสือบุดชาพบริดสีดวง 10 กลุ่มตามบริเวณที่เกิดโรค นำอาการของโรคที่ปรากฏในหนังสือบุดชา ไปสอบถามเพิ่มเติมกับหมอยาพื้นบ้านเพื่อค้นหานิยามโรคแบบพื้นบ้าน (เฉลยคองแก้ว, สัมภาษณ์, 2556) และนำมาเทียบเคียงกับอาการของโรคแผนปัจจุบัน⁵ สามารถอธิบายได้ดังนี้

1.1 ริดสีดวงทวาร หมายถึง ริดสีดวงงอกในทวาร หัวแหลมตั้งเดี่ยวไป มีเลือดตกออกมา อึ่งเป็นรูที่ริดสีดวงนั้น อึ่งงอกตั้งลูกมะเขือบ้า อึ่งงอกตั้งเส้า อึ่งงอกที่เห็นหน้าหลัง แแดงตั้งเสี้ยนดอกเปลวไฟ อึ่งงอกออกมาตั้งหัวปลี อึ่งงอกออกมาตั้งลูกยอแลลูกมะไฟแลลูกมะเตี๋ย มีเลือดตกออกมาทางทวารหนัก เป็นหนองเป็นมูกเป็นเลือด ให้จุกอกให้เสียดสีข้างใน ให้ปั่นปูนในอก

อาการดังกล่าวสามารถเปรียบเทียบกับโรคแผนปัจจุบันได้ คือ

(1) ริดสีดวงทวาร (hemorrhoids) ทั้งริดสีดวงทวารภายใน (internal hemorrhoid) และริดสีดวงทวารภายนอก (external hemorrhoid) ซึ่งมีอาการที่ใกล้เคียงกัน ได้แก่ อาการเลือดออกทางทวารหนักเป็นเลือดแดงสด ที่เกิดขึ้นขณะถ่ายอุจจาระ บางรายอาจรู้สึกคันหรือปวดทวารหนัก อุจจาระลำบาก หากมีการอักเสบหรือมีริดสีดวงยื่นออกมาภายนอก อาการปวดจะรุนแรงขึ้น

(2) แผลปริทวาร (anal fissure) ซึ่งอาการที่ใกล้เคียงกันได้แก่ อาการเจ็บปวดเหมือนมีอะไรบาดที่บริเวณทวารหนักเวลาถ่ายอุจจาระ อาจมีเลือดสดติดออกมาที่ผิวหนังอุจจาระ

(3) ฝีรอบทวารหนัก (perianal abscess) มีอาการที่ใกล้เคียงกันได้แก่ อาการปวดตุบ ๆ ต่อเนื่องรอบทวารหนัก และพบก้อนลักษณะบวม แดง ร้อน และกดเจ็บ อาจมีไข้ร่วมด้วย และมีคันทสุตร (fistula in ano) ซึ่งมีอาการแบบเดียวกับฝีรอบทวารหนักแต่กำเริบซ้ำได้แม้รักษาหาย มีหนองไหลเรื้อรังร่วมกับมีอาการคันและปวดรอบทวารหนัก

1.2 ริดสีดวงในระบบทางเดินหายใจ หมายถึง ริดสีดวงงอกในจมูก หิด หอบ ไอ อาจมีเลือดปนกับเสมหะออกมา มองคร้อ เจ็บท้อง ผอมเหลือง เป็นหนองเป็นเลือดในจมูก สามารถเทียบเคียงกับโรคแผนปัจจุบันที่มีอาการรุนแรงน้อยจนถึงรุนแรงมาก เช่น

(1) หวัดภูมิแพ้ (allergic rhinitis) ที่มีอาการคัดจมูก จามบ่อย มีน้ำมูกใส คันในจมูก เจ็บคอ แสบคอ หรือไอแห้ง ๆ บางรายอาจมีอาการอ่อนเพลียและมีหอบหืด แน่นหน้าอกร่วมด้วย

(2) ไซนัสอักเสบ (sinusitis) มีอาการปวดบริเวณกระบอกตา หน้าผาก โหนกแก้ม คัดแน่นจมูก ส้นน้ำมูกหรือหนองเป็นสีขุ่นเหลืองหรือเขียว หรือไหลจากหลังโพรงจมูกลงในคอ หายใจมีกลิ่นเหม็น มีไข้ อ่อนเพลีย และไอ

(3) ตึงเนื้อเมือกจมูก (nasal polyps) หรือเรียกอีกชื่อว่า ริดสีดวงจมูก มักมีสาเหตุจากการอักเสบเรื้อรังของเยื่อเมือกจมูก เนื่องจาก หวัดภูมิแพ้ (allergic rhinitis) และไซนัสอักเสบ (sinusitis) ซึ่งมีอาการที่สำคัญ คือ คัดจมูก น้ำมูกไหลเรื้อรัง อาจมีน้ำมูกเป็นหนอง และจะพบติ่งเนื้อเมือกในรูจมูก

1.3 ริดสีดวงในปากในคอ หมายถึง ริดสีดวงที่งอกในปาก ในลิ้น ในคอ มีอาการปากแตก ปากเปื่อย ลิ้นแตก ลิ้นเปื่อย เพดานเปื่อย รำมะนาด เลือดออกในปาก ริดสีดวงในคอจะมีอาการไอบ่อย ให้คอแหบ คอแห้ง กินข้าวไม่ได้ เหม็นในคอหอยตั้งคาวปลา คันคอ กินข้าวแสบลิ้น เจริญไม่ออก เทียบได้กับโรคแผนปัจจุบันที่

มีอาการอักเสบในช่องปากและลำคอ คือ แผลเปื่อยที่ปาก (mouth sore) ซึ่งอาการที่สำคัญ คือ เจ็บปาก หรือเป็นแผล เกิดจากหลายสาเหตุ เช่น แผลแอฟทัส (Aphthous ulcers) แผลริมในช่องปาก (herpetic gingivostomatitis) เชื้อราในช่องปาก (oral candidiasis) มะเร็งช่องปาก (oral cancer)

1.4 ริดสีดวงทวารเบา หมายถึง ริดสีดวงในระบบทางเดินปัสสาวะและอวัยวะสืบพันธุ์ มีเลือดตกออกมาทางทวารเบา ตกเลือดตกหนอง เจ็บลิ้นค้ ปวดท้อง ท้องพอง ในองคชาติให้เป็นเลือดเป็นหนอง และริดสีดวงผู้หญิงเลือดแห้ง สตรีคลอดลูกไม่ถึงกำหนด ให้ตันท้อง ให้ตกมูกเลือด เทียบเคียงได้กับโรคหรืออาการแผนปัจจุบันที่มีการอักเสบหรือติดเชื้อในระบบทางเดินปัสสาวะและอวัยวะสืบพันธุ์ ได้แก่

(1) กระเพาะปัสสาวะอักเสบ (cystitis) มีอาการปัสสาวะกะปริดกะปรอย ปวดขัดและแสบร้อนขณะถ่ายปัสสาวะ อาจปวดท้องน้อยร่วมด้วย ปัสสาวะมีกลิ่นเหม็น สีใสหรือสีขุ่น บางรายมีเลือดปน

(2) หนองใน (gonorrhoea) ซึ่งในผู้ชายจะมีอาการปวดแสบลำกล้องเมื่อปัสสาวะ ขัดเบา มีหนองไหลออกจากท่อปัสสาวะ ส่วนในผู้หญิงมีตกขาวเป็นหนองสีเหลือง กลิ่นเหม็น มีอาการขัดเบาและแสบร้อนเมื่อปัสสาวะ ปัสสาวะมีสีขุ่น อาจมีไข้กเจ็บที่ท้องน้อยได้

1.5 ริดสีดวงในหู หมายถึง ริดสีดวงงอกในหู เลือดออกในหู เทียบเคียงได้กับโรคแผนปัจจุบัน เช่น

(1) หูชั้นนอกอักเสบ (otitis externa) ซึ่งอาจเกิดจากการเป็นฝีหรือมีการอักเสบทั่วไป มีอาการ คือ ปวดในรูหู อาจมีน้ำเหลืองหรือหนองไหล หูอื้อ หรือมีไข้ร่วมด้วย

(2) หูชั้นกลางอักเสบเรื้อรัง (chronic otitis media) มีอาการต่าง ๆ เช่น หูน้ำหนวกไหลลักษณะเป็นหนองสีเหลืองหรือเขียว เป็น ๆ หาย ๆ ร่วมกับหูอื้อ หูตึง มีเยื่อแก้วหูทะลุเป็นรูกว้าง

1.6 ริดสีดวงตา หมายถึง โรคริดสีดวงอันบังเกิดในนัยน์ตา มีอาการให้หน้าตาไหลอยู่เรื่อย ๆ บางทีให้มีขี้ตาออกมาจนต้องเช็ดมิได้ขาด บางทีให้คันตาเป็นกำลัง บางทีให้แสบร้อนในดวงตา บางทีให้เปื่อยตามขอบตา ซึ่งเทียบเคียงได้กับโรคแผนปัจจุบัน เช่น

(1) เยื่อตาขาวอักเสบ (conjunctivitis) ซึ่งอาจเกิดจากเชื้อแบคทีเรียและไวรัส โดยมีอาการ เช่น ถ้าตาอักเสบที่เกิดจากเชื้อแบคทีเรีย จะมีขี้ตามาก ลักษณะขี้ตาเป็นสีเหลืองหรือเขียว ตาแดง หนังตาบวม ส่วนตาแดงที่เกิดจากเชื้อไวรัส จะมีอาการเคืองตาคล้ายผงเข้าตา น้ำตาไหลร่วมด้วย นอกจากนี้อาจมีสายตาพร่ามัวและปวดตาได้หากมีการติดเชื้อลุกลามไปที่กระจกตา

(2) โรคริดสีดวงตา (trachoma) มีอาการที่สำคัญ คือ ในระยะแรกอาการจะคล้ายกับโรคเยื่อตาขาวอักเสบ คือ มีอาการคันตา เคืองตา น้ำตาไหล ตาแดง ต่อมาถ้าเป็นเรื้อรังอาการอักเสบต่าง ๆ จะลดลง เยื่อตาหนาขึ้น มีตุ่มเล็ก ๆ ที่เยื่อตาบน และกลายเป็นแผลเป็นในเวลาต่อมา

1.7 ริดสีดวงในท้อง หมายถึง ริดสีดวงหาแรงมิได้ เกิดจากมีพยาธิอยู่ในท้อง คอยเกาะกินแย่งอาหารที่มนุษย์รับประทานเข้าไป ทำให้ไม่มีแรง และโรคท้องมาน เกิดจากขาดระยะคูบีหนึ่งก็ตีสองปีก็ตี และเลือดนั้นแห้งอยู่จะกลายเป็นมานหิน เป็นริดสีดวงท้องโรคท้องมาน เทียบเคียงได้กับโรคแผนปัจจุบัน เช่น

(1) โรคพยาธิในลำไส้ เช่น พยาธิไส้เดือน (ascariasis) ซึ่งผู้ป่วยที่มีพยาธิอยู่มากมักมีอาการผอมแห้งแรงน้อย กินข้าวได้แต่ไม่อ้วนหรือกลับผอมลง ขาดสารอาหาร พุงโรก้นปอด

(2) เนื้องอกในมดลูก (myoma uteri) เนื้องอกรังไข่ (ovarian tumor) ซึ่งทำให้ประจำเดือนผิดปกติ ปวดหน่วงท้องน้อย ท้องโตก่อนเนื้องอกกดทับอวัยวะอื่น ๆ ทำให้มีอาการอื่น ๆ ตามมา เช่น ท้องผูก ปัสสาวะบ่อย

1.8 ริดสีดวงซาง หมายถึง อาการลิ้นคอเปื่อย ถ้านานเข้าจะมีอาการบิตลงท้อง เทียบได้กับโรคแผนปัจจุบันที่มีการติดเชื้อในระบบทางเดินอาหารที่พบในเด็ก ทั้งเชื้อแบคทีเรีย ไวรัส แล้วทำให้มีอาการท้องเสียปวดท้อง และมีไข้ หรือมีอาการแสดงภายในช่องปาก เช่น การเป็นแผลในช่องปาก คออักเสบ (pharyngitis) ทอนซิลอักเสบ (tonsillitis)

1.9 ริดสีดวงศีรษะ หมายถึง โรคที่ศีรษะ ตัวโรคอยู่ในรากผม ให้ผมเป็นหงอกตั้งแต่หนุ่ม สามารถเทียบได้กับโรคแผนปัจจุบันคือ ริดสีดวงศีรษะเทียบได้กับการเป็นหงอก ซึ่งเกิดจากการที่รากผมไม่สร้างเม็ดสี ทำให้เส้นผมไม่มีสี กลายเป็นเส้นผมสีขาวหรือเทาเงินเมื่อสะท้อนแสง มักเกิดขึ้นเมื่อสูงวัย แต่ก็สามารถพบได้ในเด็กตั้งแต่อายุ 10 ปี ด้วยสาเหตุเดียวกัน คือรากผมไม่สร้างเม็ดสี ทำให้เส้นผมไม่มีสี ในบางกรณีผมสีเทาอาจเกิดได้จากโรคต่อมไทรอยด์ หรือในคนที่ร่างกายขาดวิตามินบี 12

1.10 สำหรับริดสีดวงในระบบอื่น ๆ คือ ริดสีดวงที่ไม่ได้ระบุตำแหน่งที่เกิดโรคชัดเจน เช่น ริดสีดวง ๑๒ จำพวก ริดสีดวง ๑๓ จำพวก ริดสีดวง ๑๐๘ จำพวก ริดสีดวงทั้งหลายซึ่งมีอาการต่าง ๆ เช่น ริดสีดวง ๑๒ จำพวก จำพวกหนึ่งให้เสียดแทง เสลดเหม็น ออกริดสีดวงตันตานนั้น ให้เลือดออกชุ่มทุกแห่งถ้าออกทางจมูก จะตกเหม็นควาออกมา เมื่อกินอาหารขมและร้อน

สำหรับริดสีดวงในระบบอื่น ๆ สามารถเทียบเคียงได้กับโรคแผนปัจจุบันได้ เช่น ริดสีดวงสิบสองจำพวกประเภทหนึ่งที่มีอาการเสียดแทง อาจเทียบได้กับอาการปวดเป็นพัก ๆ (colicky pain) และเสลดเหม็น อาจหมายถึง เสลดที่ออกมาเนื่องจากมีพยาธิสภาพในระบบทางเดินหายใจส่วนล่าง ส่วนการที่เลือดออกชุ่มทางจมูกและเหม็นควา อาจเทียบได้กับอาการตกเลือดกำเดา (pistaxis) ที่เกิดจากความผิดปกติในโพรงจมูก หรือเกิดจากพยาธิสภาพอื่น ๆ

2. โรคที่พบตำรับยาและสมุนไพรมากที่สุด

โรคริดสีดวงทวาร เป็นโรคที่พบตำรับยาและสมุนไพรที่ใช้ในการรักษามากที่สุด สอดคล้องกับอุบัติการณ์ทางการแพทย์แผนปัจจุบันที่กล่าวว่า เป็นโรคที่พบได้บ่อยและมีอุบัติการณ์เกิดสูงเป็นอันดับต้นๆของโรคเรื้อรัง² โรคนี้เป็นโรคที่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ผู้ป่วยมักรู้สึกอายนที่จะไปพบแพทย์ จึงมักเริ่มต้นด้วยการรักษาตัวเองด้วยการซื้อยามารับประทาน ดังนั้นตำรับยาที่ใช้รักษาโรคนีจึงมีมาก ซึ่งตำรับยาที่ใช้รักษา เช่น ยาแก้เลือดตกในทวาร ให้เอาตรีผลา (สมอพิเภก สมอไทย สมอเทศ) ๑ ตรีภฏก (พริกไทย ติป्ली ชิงแห้ง) ๑ บอระเพ็ด ๑ เอาเท่ายาทั้งหลาย บดให้ละเอียดละลายน้ำผึ้งรวงรับประทาน

ในประกาศบัญญัติยาจากสมุนไพร ของกระทรวงสาธารณสุข ได้ประกาศยาไว้ 2 ตำรับ คือ ยามสมเพชรสังฆาต และยาริดสีดวงมหากาฬ ให้เป็นตำรับยากลุ่มยาบรรเทาโรคริดสีดวงทวารหนัก โดยยามสมเพชรสังฆาตนั้นให้เฝ้าเพชรสังฆาตเป็นตัวยาหลัก ส่วนยาริดสีดวงมหากาฬ มีส่วนประกอบ คือ มดยอบคั่ว หนัก 5 กรัม ขอบชะนางแดง (ทั้งต้น) ขอบชะนางขาว (ทั้งต้น) หนักสิ่งละ 5 กรัม โกรฐกักรา โกรฐสอ โกรฐจุฬาลำพา โกรฐก้านพร้าว โกรฐพุงปลา หนักสิ่งละ 5 กรัม เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว เทียนข้าวเปลือก เทียนตาตึกแดน หนักสิ่งละ 5 กรัม แก่นสนเทศ ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ เถาสะค่าน เปลือกสมุลแว้ง ดอกติป्ली พริกไทยล่อนแห้งชิง เปลือกอบเชยเทศ หนักสิ่งละ 5 กรัม ในผงยา 110 กรัม ผลิตเป็นยาลูกกลอน ยาเม็ด หรือยาแคปซูล รับประทานครั้งละ 800 มิลลิกรัม - 1 กรัม วันละ 3 ครั้ง ก่อนอาหาร⁶

พบว่าตำรับยารักษาโรคริดสีดวงทวารที่บันทึกในหนังสือบุดขาว ดังที่ได้ยกตัวอย่างข้างต้นนั้น มีส่วนประกอบคือ พริกไทย ติป्ली ชิงแห้ง ที่เหมือนกับยาริดสีดวงมหากาฬ

3. การเปรียบเทียบฤทธิ์ทางเภสัชวิทยากับสรรพคุณสมุนไพร

เมื่อนำสมุนไพรที่นิยมใช้ 10 อันดับแรกจากตำรับยารักษาโรคริดสีดวงประเภทต่าง ๆ และสมุนไพร 5 อันดับแรกที่นิยมใช้รักษาโรคริดสีดวงทวาร ริดสีดวงในระบบทางเดินหายใจ และริดสีดวงในปากในคอ ซึ่งเป็นโรคที่มีตำรับยาในการรักษามากที่สุด 3 อันดับแรกไปศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาจากเอกสารวิชาการที่เป็นผลการทดลอง พบว่ามีความสอดคล้องกัน ดังนี้

3.1 ชิง (*Zingiber officinale* Roscoe.)

ในโรคริดสีดวงทวารผู้ป่วยมักมีอาการปวดทวารหนัก เนื่องจากการอักเสบของเนื้อเยื่อในบริเวณดังกล่าว ในตำรับยาจะใช้ชิงเป็นส่วนประกอบในการรักษาอาการ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Reinhard Grzanna และคณะ⁷ ที่ศึกษาฤทธิ์ต้านการอักเสบของสารสกัดจากชิง พบว่าสารสกัดดังกล่าวมีฤทธิ์ในการยับยั้งการสังเคราะห์สาร prostaglandins ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการอักเสบ โดยไปปิดกั้นการสร้าง cyclooxygenase-1 และ cyclooxygenase-2 และยังพบว่าชิงมีฤทธิ์ยับยั้ง leukotriene

biosynthesis by inhibiting 5-lipoxygenase ซึ่งสอดคล้องกับการใช้ในตำรับยารักษาโรคริดสีดวงในระบบทางเดินหายใจ ที่มีอาการหืด หอบ ไอ มีเสมหะปนเลือด ซึ่งบ่งชี้ถึงภาวะอักเสบ นอกจากนี้ยังพบการใช้ชิงในตำรับยารักษาโรคริดสีดวงริดสีดวงในปากในคอ ริดสีดวงทวารเบา ริดสีดวงในหู ริดสีดวงตา ริดสีดวงในท้อง และริดสีดวงอื่น ๆ ที่ไม่ระบุตำแหน่งชัดเจน ซึ่งมีอาการโดยรวมที่เกิดจากการอักเสบ ที่ทำให้ผู้ป่วยรู้สึกปวด ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาดังกล่าวที่พบว่า สารสกัดของจากชิงสามารถยับยั้งการเหนียวนาการแสดงออกของสารพันธุกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอักเสบได้

3.2 ติป्ली (*Piper chaba* Hunt.)

ในตำรับยานิยมใช้ติป्लीเป็นส่วนประกอบเพื่อรักษาโรคริดสีดวงในระบบทางเดินหายใจ ซึ่งนอกจากมีอาการ หืด หอบ ไอแล้วยังมีลักษณะอาการที่ใกล้เคียงกับการอักเสบจากการติดเชื้อจุลชีพอีกด้วย เช่น การมีหนองออกมาทางจมูก อีกทั้งยังใช้ติป्लीในการรักษาโรคริดสีดวงในปากในคอ ที่มีอาการปากเปื่อย ลิ้นแตก ลิ้นเปื่อย เพดานเปื่อย ที่อาจมีสาเหตุจากการติดเชื้อต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Khan and Siddiqui⁸ ที่ศึกษาฤทธิ์ต้านจุลชีพของพืชในตระกูลพริกไทย จากการศึกษาพบว่าสารสกัดของผลติป्लीมีฤทธิ์ในการยับยั้งเชื้อ *Staphylococcus albus* ซึ่งเป็นเชื้อก่อโรคที่อาศัยอยู่ทั่วไปในช่องปากและโพรงจมูก นอกจากนี้ยังมีการใช้ติป्लीในการรักษาโรคริดสีดวงทวารเบา ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาดังกล่าวที่สารสกัดติป्लीมียับยั้งเชื้อแบคทีเรีย *Escherichia coli* ที่เป็นเชื้อก่อโรคกระเพาะปัสสาวะอักเสบด้วย

3.3 เจตมูลเพลิงแดง (*Plumbago indica* L.)

เจตมูลเพลิงแดงที่ใช้ในตำรับยารักษาโรคริดสีดวงในระบบทางเดินหายใจที่เป็นหนองเป็นเลือดในจมูก ริดสีดวงในปากในคอ ที่มีปากเปื่อย ลิ้นแตก ลิ้นเปื่อย เพดานเปื่อย รำมะนาด ริดสีดวงทวารเบาที่มีอาการตกเลือดตกหนอง เจ็บลิ้นคั่ง ปวดท้อง รวมทั้งริดสีดวงตาที่ขี้ตาออกมาจนต้องเช็ดมิได้ขาด บางทีให้เปื่อยตามขอบตา มีความสอดคล้องกับการศึกษาฤทธิ์ต้านเชื้อจุลชีพของสารสกัดจากเจตมูลเพลิงแดง โดยพบว่าสารสกัดดังกล่าวสามารถยับยั้งเชื้อ *Staphylococcus aureus* ซึ่งเป็นเชื้อก่อโรคที่อาจทำให้เกิดฝีหนองในส่วนต่าง ๆ ของร่างกายได้ และฤทธิ์ต้านเชื้อ *Candida albicans* ซึ่งทำให้เกิดโรคเชื้อราได้ทั้งในช่องปากและอวัยวะเพศ⁹

3.4 พริก (*Capsicum frutescens* L.)

พริกใช้ในตำรับยารักษาโรคริดสีดวงทวาร ริดสีดวงในระบบทางเดินหายใจ ริดสีดวงในปากในคอ ริดสีดวงทวารเบา ริดสีดวงในหู ริดสีดวงตา ริดสีดวงอื่น ๆ ที่ไม่ระบุตำแหน่งชัดเจน มีอาการสำคัญซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการอักเสบ ซึ่งสอดคล้องกับฤทธิ์ต้านการอักเสบของสารแคปไซซิน (capsaicin) ที่พบในพริก โดยพบว่าสารดังกล่าวสามารถยับยั้งการแสดงออกของยีน

macrophage inflammatory protein 1 และ interleukin 8 ซึ่งทำให้เกิดการอักเสบ¹⁰

3.5 มะนาว (*Citrus aurantifolia* (Christm.) Swingle)

มะนาวนำมาใช้ในตำรับยารักษาโรคติดเชื้อในระบบทางเดินหายใจ โรคติดเชื้อในปากในคอ โรคติดเชื้อในหู โรคติดเชื้อตา โรคติดเชื้อศีรษะ โรคติดเชื้อในท้อง โรคติดเชื้ออื่น ๆ ที่ไม่ระบุตำแหน่งชัดเจน ซึ่งต่างก็เป็นโรคติดเชื้อที่มีอาการบางอย่างสัมพันธ์กับการได้รับเชื้อจุลินทรีย์บางชนิด ทั้งนี้มีความสอดคล้องกับการศึกษาฤทธิ์ต้านเชื้อจุลินทรีย์ของสารสกัดจากมะนาว ซึ่งพบว่ามีความสามารถในการยับยั้งเชื้อ *Escherichia coli* และ *Staphylococcus aureus*¹¹ ที่เป็นสาเหตุของโรคในระบบทางเดินอาหาร ระบบทางเดินหายใจ ระบบผิวหนัง เป็นต้น

3.6 กระเทียม (*Allium sativum* L.)

กระเทียมใช้ในตำรับยารักษาโรคติดเชื้อหลายชนิด ได้แก่ โรคติดเชื้อทางทวาร โรคติดเชื้อในระบบทางเดินหายใจ โรคติดเชื้อในปากในคอ โรคติดเชื้อทางทวารเบา โรคติดเชื้อในหู และโรคติดเชื้ออื่น ๆ ที่ไม่ระบุตำแหน่งชัดเจน มีอาการสำคัญ ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการอักเสบ มีความสอดคล้องกับการศึกษาฤทธิ์ต้านอักเสบของสารสกัดที่มีซัลเฟอร์เป็นองค์ประกอบในกระเทียม (sulfur-containing compounds) พบว่ามีฤทธิ์ในการต้านอักเสบโดยยับยั้งการสร้าง nitric oxide (NO) และ prostaglandin E2 (PGE2) อีกทั้งยังยับยั้ง pro-inflammatory cytokines ได้อีกด้วย เช่น tumor necrosis factor- α , interleukin-1 β และ interleukin-6 ใน lipopolysaccharide (LPS)-activated macrophages¹²

3.7 กลอย (*Dioscorea hispida* Dennst.)

การศึกษาฤทธิ์ทางชีวภาพของกลอย พบว่าสามารถยับยั้งเชื้อ *Staphylococcus epidermidis*¹³ ซึ่งเป็นแบคทีเรียประจำถิ่นในระบบทางเดินหายใจ โดยเชื่อดังกล่าวพบว่าเป็นเชื้อก่อโรคร่วมในคนที่ เป็นไซนัสอักเสบได้

3.8 ผลจันทน์ (*Myristica fragrans* Houtt.)

ผลจันทน์หรือทางพฤกษศาสตร์คือเมล็ดจันทน์เทศใช้ในตำรับยารักษาโรคติดเชื้อในระบบทางเดินหายใจ โรคติดเชื้อในปากในคอ โรคติดเชื้อทางทวารเบา โรคติดเชื้ออื่น ๆ ที่ไม่ระบุตำแหน่งชัดเจน ซึ่งมีอาการที่เกี่ยวข้องกับการติดเชื้อจุลินทรีย์ สอดคล้องกับการศึกษาฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียของสาร Trimyristin ที่สกัดจากเมล็ดจันทน์เทศ (nutmeg) โดยสารดังกล่าวสามารถยับยั้งแบคทีเรียทั้งแกรมบวกและแกรมลบ¹⁴

3.9 บอระเพ็ด (*Tinosporacrispa* (L.) Miers ex Hook.f. & Thomson)

บอระเพ็ดนำมาใช้ในตำรับยารักษา โรคติดเชื้อในระบบทางเดินหายใจ โรคติดเชื้ออื่น ๆ ที่ไม่ระบุตำแหน่งชัดเจน มีอาการปรากฏที่เกี่ยวข้องกับการติดเชื้อจุลินทรีย์ สอดคล้องกับการศึกษาฤทธิ์ต้าน

เชื้อจุลินทรีย์ของสารสกัดจากบอระเพ็ด ซึ่งพบว่าสามารถต้านเชื้อ *Staphylococcus aureus*, *Streptococcus pneumonia* และ *Escherichia coli*¹⁵ ซึ่งเชื่อเหล่านี้ล้วนก่อโรคในระบบทางเดินหายใจ ได้ รวมทั้ง *Staphylococcus aureus* และ *Escherichia coli* อาจก่อให้เกิดการอักเสบและมีหนองในทวารหนักได้อีกด้วย

3.10 กานพลู (*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. & L.M. Perry)

กานพลูนำมาใช้ในตำรับยารักษาโรคติดเชื้อในระบบทางเดินหายใจ ที่มีอาการหืด หอบ ไอ อาจมีเลือดปนกับเสมหะออกมา มองคร้อ เจ็บท้อง ผอมเหลือง เป็นหนองเป็นเลือดในจมูก และรักษาโรคติดเชื้อในปากในคอ มีอาการไอบ่อย ให้ออกแหบ กินข้าวไม่ได้ เหน็บในคอ หอยจิ้งจอกควาปลา คั้นคอก กินข้าวแสบลิ้น เจริญไม่ออก รวมทั้งรักษาโรคติดเชื้อทางทวารเบา มีความสอดคล้องกับการศึกษาฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียของดอกกานพลู โดยพบว่าน้ำมันกานพลูมีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อ *Escherichia coli*, *Pseudomonas aeruginosa*, *Klebsiella pneumonia* และ *Salmonella typhi*¹⁶ ซึ่งเป็นเชื้อก่อโรคได้

3.11 สีเสียดทั้ง 2 (*Acacia catechu* (L. f.) Willd. และ *Uncaria gambir* (Hunter) Roxb.)

สีเสียดทั้งสองใช้ในตำรับยารักษาโรคติดเชื้อทางทวาร ซึ่งมักมีอาการปวดทวารหนัก เนื่องจากอาจมีการอักเสบของเนื้อเยื่อในบริเวณดังกล่าว รวมทั้งใช้ในตำรับยารักษาโรคติดเชื้อทางทวารเบา โดยจะมีเลือดตกออกมาทางทวารเบา ตกเลือดตกหนอง เจ็บลิ้น ปวดท้อง มีความสอดคล้องกับการศึกษาฤทธิ์ต้านการอักเสบของสาร catechin จากสีเสียดไทย¹⁷ พบว่าสารสกัดดังกล่าวมีฤทธิ์ในการยับยั้งเอนไซม์ COX-1 COX-2 และ LOX ทำให้ลดการเกิดกระบวนการอักเสบ และยังสอดคล้องกับการศึกษาฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ (antioxidant) และฤทธิ์ในการปกป้องเซลล์ (cytoprotective) ของสารสกัดจากสีเสียดเทศ¹⁸ โดยพบว่าสารสกัดดังกล่าวมีฤทธิ์เป็นสารต้านอนุมูลอิสระและฤทธิ์ในการปกป้องเซลล์สูง โดยมีความสามารถในการยับยั้งการเกิด lipid peroxidation ได้ดีเมื่อเทียบกับวิตามินอี จึงทำให้เซลล์ถูกทำลายน้อยลง

12. ดอกคิง (*Gloriosa superba* L.)

มีการนำดอกคิงมาใช้ในตำรับยารักษา โรคติดเชื้อในระบบทางเดินหายใจ โรคติดเชื้อในปากในคอ โรคติดเชื้อในหู และโรคติดเชื้อในท้อง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาฤทธิ์ต้านเชื้อจุลินทรีย์ของสารสกัดจากดอกคิง ที่พบว่ามีฤทธิ์ต้านเชื้อรา *Candida albicans* ยับยั้งเชื้อแบคทีเรีย *Staphylococcus aureus*¹⁹ ซึ่งเป็นเชื้อก่อโรคที่ทำให้เกิดการอักเสบและมีฝีหนองในส่วนต่าง ๆ ของร่างกายได้

3.13 ผ่าง (*Caesalpinia sappan* L.)

ผลการศึกษาพบว่าผ่างใช้ในตำรับยารักษาโรคติดเชื้อทางทวาร โรคติดเชื้อในปากในคอ และโรคติดเชื้อในหู ซึ่งมีอาการสำคัญคือการ

อีกเสบ จึงมีความสอดคล้องกับฤทธิ์ต้านการอักเสบของฝาง²⁰ นอกจากนี้ฝางยังมีฤทธิ์ต้านเชื้อจุลชีพ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุให้เกิดโรคปริศนาในปากในคอและริดสีดวงในหู²¹

3.14 สัมป่อย (*Acacia concinna* (Willd.) DC.)

สัมป่อยมีการใช้ในตำรับยารักษาโรคปริศนาในระบบทางเดินหายใจ และริดสีดวงอื่น ๆ ที่ไม่ระบุตำแหน่งชัดเจน ซึ่งอาการต่าง ๆ มีความเกี่ยวข้องกับการติดเชื้อจุลชีพ สอดคล้องกับฤทธิ์ต้านเชื้อจุลชีพของสัมป่อย โดยสามารถยับยั้งเชื้อ *Pseudomonas aeruginosa*, *Staphylococcus aureus* และ *Candida albicans*²²

3.15. ขมิ้นอ้อย (*Curcuma zedoaria* (Berg) Roscoe.)

ขมิ้นอ้อยพบว่ามีใช้ในตำรับยารักษาโรคปริศนาในระบบทางเดินหายใจ ริดสีดวงในปากในคอ ริดสีดวงทวารเบา และริดสีดวงอื่น ๆ ที่ไม่ระบุตำแหน่งชัดเจน ซึ่งริดสีดวงต่าง ๆ นี้ล้วนมีอาการที่เหมือนกันอย่างหนึ่งคือการอักเสบ พบว่าสารสกัดจากเหง้าขมิ้นอ้อยสามารถยับยั้งการอักเสบได้²³

3.16 พริกไทย (*Piper nigrum* L.)

มีการใช้พริกไทยในตำรับการรักษาโรคปริศนาในระบบทางเดินหายใจและริดสีดวงในปากในคอกัน มีอาการที่สำคัญเหมือนกัน คือความปวดและอักเสบ จึงมีความสอดคล้องกับการศึกษาฤทธิ์ต้านการอักเสบของสารสกัดเมล็ดพริกไทย ซึ่งพบว่า มีฤทธิ์ในการเปลี่ยนแปลงกระบวนการอักเสบที่เกี่ยวข้องกับเม็ดเลือดขาวและมีฤทธิ์ต้านอักเสบอย่างมีนัยสำคัญ²⁴

3.17 เพกา (*Oroxylum indicum* (L.) Kurz.)

เพกาที่ใช้ในตำรับยารักษาโรคปริศนาในระบบทางเดินหายใจและริดสีดวงในปากในคอกัน มีอาการที่สำคัญเหมือนกัน คือความปวดและอักเสบ จึงมีความสอดคล้องกับการศึกษาฤทธิ์ต้านการอักเสบของสารสกัดจากเพกา โดยพบว่าสามารถยับยั้ง Nuclear factor-kappa B นอกจากนี้ สารสกัดเพกายังมีฤทธิ์เป็นสารต้านอนุมูลอิสระในระดับสูง โดยการไปยับยั้งการเกิด lipid-peroxidation²⁵

3.18. ผักเสี้ยนผี (*Cleome viscosa* L.)

ผักเสี้ยนผีมีการนำมาใช้ในตำรับยารักษาโรคปริศนาในระบบทางเดินหายใจ ที่อาจมีอาการปวดจากการมีริดสีดวงงอก และมีหนองปนเลือดในจมูก จึงสอดคล้องกับการศึกษาฤทธิ์ของผักเสี้ยนผี ซึ่งพบว่า มีฤทธิ์แก้ปวด (analgesic activity) และมีคุณสมบัติเป็นยาชาเฉพาะที่ อีกทั้งยังมีฤทธิ์เป็นยาระบายอ่อน ๆ โดยทำให้อุจจาระนิ่มขึ้นอีกด้วย²⁶

สรุปผลการศึกษา

จากการปริวรรตหนังสือบุดขาว ของหมอรุ่ง ชุมณี อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช พบตำรับยาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคปริศนาประเภทต่าง ๆ จำนวน 146 ตำรับสมุนไพรที่มีความถี่ในการใช้มากที่สุด 10 อันดับแรกที่ใช้รักษาโรคปริศนาประเภทต่าง ๆ และสมุนไพร 5 อันดับแรกที่นิยมใช้รักษาโรคปริศนาในระบบทางเดินหายใจ และริดสีดวงในปากในคอ ได้มีการศึกษาถึงฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาที่สอดคล้องกับสรรพคุณของตำรับยารักษาโรคปริศนาประเภทต่าง ๆ แล้ว อย่างไรก็ตาม ยังมีสมุนไพรบางชนิดที่ยังไม่มีการศึกษาถึงฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาที่สอดคล้องกัน ซึ่งการวิจัยนี้จะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาการรักษาโรคปริศนา สำหรับแนวทางการแพทย์แผนไทยต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณคุณเฉลิม คงแก้ว หมอพื้นบ้านจังหวัดนครศรีธรรมราชที่ช่วยตรวจสอบข้อมูลพืชสมุนไพร สถาบันทักษิณคดีศึกษาที่อนุเคราะห์หนังสือบุดขาวในการทำวิจัย และอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบความถูกต้องของการปริวรรต ขอขอบคุณทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

เอกสารอ้างอิง

1. วัชรพร คงวิลาส. สารสุขภาพแพทย์แผนไทย: เพชรสังฆาตพืชริดสีดวงทวาร. 2555. (สืบค้นเมื่อวันที่ 30 มกราคม 2556, ที่ <http://www.ryt9.com/s/tpd/1376596>)
2. โชคชัย แซ่ว่าง. การวิเคราะห์ผลการรักษาโรคปริศนาทวารหนักโดยกระบวนการรักษา ด้วยตำรับยาริดสีดวงมหากาฬ. 2555 (สืบค้นเมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2556, ที่ http://research.cru.in.th/RDI_FILE/070002/Article.pdf)
3. สำนักงานสถิติแห่งชาติ. จำนวนประชากรที่ใช้จ่ายแผนโบราณหรือยาสมุนไพรรักษาโรค จำแนกตามกลุ่มโรค รูปแบบของยาที่ใช้ เพศ และเขตการปกครอง. 2544. (สืบค้นเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2556, ที่ http://service.nso.go.th/nso/nso_center/project/table/files/S-health-welfare/2544/000/00_S-health-welfare_2544_000_000000_04100.xls)
4. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร. โอเดียนสโตร์, 2540.
5. สุรเกียรติ อาชานานุภาพ. หนังสือตรวจโรคทั่วไป 2. กรุงเทพมหานคร. โฮลิสติก พับลิชชิ่ง, 2551.
6. คณะกรรมการอาหารและยา. บัญชียาหลักแห่งชาติ. 2556. (สืบค้นเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2556, ที่ <http://drug.fda.moph.go.th:81/nlem.in.th/medicine/herbal/list>)
7. Grzanna R, Lindmark L, Frondoza CG. Ginger—herbal medicinal product with broad anti-inflammatory actions. *J Med Food* 2005;8(2):125-132.
8. Khan M, Siddiqui M. Antimicrobial activity of Piper fruits. *Nat Prod Rad* 2007;6(2):111-113.
9. Valsaraj R, Pushpangadan P, Smitt UW, Adersen A, Nyman U. Antimicrobial screening of selected medicinal plants from India. *J Ethnopharmacol* 1997;58:75-83.

10. Choi SE, Kim TH, Yi SA, et al. Capsaicin attenuates palmitate-induced expression of macrophage inflammatory protein 1 and interleukin 8 by increasing palmitate oxidation and reducing c-Jun activation in THP-1 (human acute monocytic leukemia cell) cells. *Nutr Res* 2011;31(6):468-478.
11. Melendez PA, Carriles VA. Antibacterial properties of tropical plants from Puerto Rico. *Phytomedicine* 2006;13:272-276.
12. Lee da Y, Li H, Lim HJ, Lee HJ, Jeon R, Ryu JH. Anti-inflammatory activity of sulfur-containing compounds from garlic. *J Med Food* 2012; 15(11):992-999.
13. พรพรรณ ไชยหงษ์. การศึกษาสารสกัดจากกลอยที่มีฤทธิ์ยับยั้งแบคทีเรียที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดสิว. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. ปทุมธานี: สถาบันราชภัฏวไลยอลงกรณ์. ปทุมธานี. บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏวไลยอลงกรณ์, 2547.
14. Narasimhan B, Dhake AS. Antibacterial principles from *Myristica fragrans* seeds. *J Med Food* 2006;9(3):395-399.
15. Zakaria ZA, Mat Jais AM, Henie EFP, et al. 2006. The in vitro antibacterial activity of *Tinospora crispa* extracts. *J Biol Sci* 2006;6: 398-401.
16. Saeed S, Tariq P. In vitro antibacterial activity of clove against gram negative bacteria. *Pak J Bot* 2008;40(5):2157-2160.
17. Burnett BP, Jia Q, Zhao Y, Levy RM. A medicinal extract of *Scutellaria baicalensis* and *Acacia catechu* acts as a dual inhibitor of cyclooxygenase and 5-lipoxygenase to reduce inflammation. *J Med Food* 2007;10(3):442-451.
18. Sazwi NN, Nalin T, Haji Z, Rahim A. Antioxidant and cytoprotective activities of *Piper betle*, *Areca catechu*, *Uncaria gambir* and betel quid with and without calcium hydroxide. *BMC Complement Altern Med* 2013;13:351.
19. Khan H, Khan MA, Mahmood Tand, Choudhary MI. Antimicrobial activities of *Gloriosa superba* Linn (Colchicaceae) extracts. *J Enzyme Inhib Med Chem* 2008;23(6):855-859.
20. Wu SQ, Otero M, Unger FM, et al. Anti-inflammatory activity of an ethanolic *Caesalpinia sappan* extract in human chondrocytes and macrophages. *J Ethnopharmacol* 2011;138(2):364-372.
21. Srinivasan R, Selvam GG, Karthik S, et al. In vitro antimicrobial activity of *Caesalpinia sappan* L. *Asian Pacific J Trop Biomed* 2012; 2(1):S136-S139.
22. Todkar SS, Chavan VV, Kulkarni AS. Screening of secondary metabolites and antibacterial activity of *Acacia concinna*. *Res J Microbiol* 2010;5(10):974-979.
23. Makabe H, Maru N, Kuwabara A, Kamo T, Hirota M. Anti-inflammatory sesquiterpenes from *Curcuma zedoaria*. *Nat Prod Res* 2006;20(7):680-685.
24. Mujumdar AM, Dhuley JN, Deshmukh VK, Raman PH, Naik SR. Anti-inflammatory activity of piperine. *JPN J Med Sci Biol* 1990;43(3):95-100.
25. Siriwatanametana N, Fiebich BL, Efferth T, Prieto JM, Heinrich M. Traditionally used Thai medicinal plants: In vitro anti-inflammatory, anticancer and antioxidant activities. *J Ethnopharmacol* 2010; 130(2): 196-207.
26. Singh PDA, West ME. Pharmacological investigations of sticky viscome extract (*Cleome viscosa* L.) in rats, mice and guinea-pigs. *Phytotherapy Res* 1991;5(2):82-84.

Editorial note
 Manuscript received in original form on March 22, 2013;
 accepted in final form on November 30, 2013